
ESEJE

Posthumánní poznání v díle Rosi Braidotti

Veronika Sellner

Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, Brno

428187@mail.muni.cz

Abstract:

Posthuman Knowledge in the Work of Rosi Braidotti

Rosi Braidotti is one of the most distinctive thinkers of contemporary posthumanism. She approaches this term in an informed manner, at the same time endeavoring to redefine it and make it applicable to contemporary society, primarily through a critique of global capitalism. In the text, I will present this Italian philosopher's concept of posthumanism, specifically focusing on an analysis of the construction of "posthuman knowledge" and the new methods of knowledge proposed by her.

Keywords: posthumanism, Rosi Braidotti, critical posthumanism, new materialism, methodology, knowledge production

DOI: <https://doi.org/10.46854/fc.2024.2s.136>

Současný diskurz kritické posthumanistické teorie, do které Rosi Braidottiová spadá, redefinuje humanismus s důrazem na vzájemné vztahy aktérů a kontextů. Jak pojmenování napovídá, tato posthumanistická teorie odkazuje ke kritické teorii: výzvy současné společnosti jsou zkoumány za účelem odkrytí a zpochybnění mocenských vztahů a struktur. Dílo Braidottiové se řadí mezi přední současnou kritickou posthumanistickou teorii a poskytuje ucelený episteontologický rámec a návrh produkce posthumanistického poznání i metod zkoumání. Tato studie představuje posthumanistické poznání, jak je Braidottiová vykládá v díle *Posthuman Knowledge*.¹ První část studie

1 Braidotti, R., *Posthuman Knowledge*. Cambridge, Polity Press 2019.

se věnuje operacionalizaci a kontextualizaci posthumanistického subjektu a posthumanistické situace, popisované v první polovině zmiňovaného díla. V druhé části navazujeme analýzou produkce posthumanistického poznání a praktickými příklady jeho aplikace. Záměrem této studie není vyčerpávající objasnění postojů Braidottiové v posthumanistické teorii, jejího vlivu nebo snad jejího vztahu k poznání, nýbrž představení jejího pojetí posthumanismu se specifickým zaměřením na produkci posthumánního poznání, teoretické principy i praktické aplikace metod v jejím díle.

Kdo je posthumanistickým subjektem?

Základem pro kritický posthumanismus je odklon k postantropocentrickému chápání světa s důrazem na překonání člověka jako hlavního hybatele i zdůraznění vzájemného propojení aktérů. Za aktéry považujeme lidské, stejně jako ne-lidské bytosti i věci: pole aktérství se tak otevírá přírodě, zvířatům, technologiím, ekosystémům a dalším.² Překonání humanistického subjektu tkví v proměně vnímání jeho podstaty jako autonomní a jednotné entity a nahrazení posthumanistickým subjektem. Tento typ subjektivity dle Braidottiové spočívá v transversálním společenství entit, jež vzniká konvergencí posthumanismu a postantropocentrismu v kontextu planetární perspektivy. Tento posun ve vnímání subjektivity klade důraz na ontologickou relacionalitu, vzájemné propojování rozmanitých subjektů. Autorka zpochybňuje individualistické pojetí humanistické subjektivity a vyzývá k reimaginaci zažitého vnímání ve prospěch posthumánního „my“ jako mnohovrstevnatého a rozmanitého kolektivu. Součástí posthumanistických kolektivů jsou dle Braidottiové i virtuální entity,³ a to kvůli možnému stávání se posthumanistického subjektu i důrazu na sociální transformaci, vytváření společných a společenských horizontů naděje a deakceleraci.

Při promýšlení posthumanistického subjektu hraje zásadní roli nový materialismus.⁴ Ten používá Braidottiová jako kulturní teorii vycházející z odmítnutí dualismu kultury, přírody i hierarchie jejich vztahu.⁵ Zdůrazňuje otázku hmoty, materiality a materializace, která je v dualistickém vnímání světa opomíjená. Poukazuje na latinské *mater* jako kořen slova materialis-

2 Haraway, D. J., *Staying with the Trouble: Making Kin in the Chthulucene*. Durham, Duke University Press 2016.

3 „Virtuální“ je zde chápáno ve smyslu „potenciální“.

4 Analytickým a souhrnným příspěvkem na téma nového materialismu je publikace *New Materialism: Interviews & Cartographies* (Ann Arbor, Open Humanities Press 2012), editovaná Rickem Dolphijnem and Iris van der Tuinovou.

5 Podobně jako Manuel DeLanda, Donna Harawayová a Bruno Latour.

mus a na feministický rozměr emancipace hmoty.⁶ Nový materialismus je pro Braidottiovou základem posthumanistického myšlení – i posthumanistický subjekt dle ní existuje na základě tzv. posthumanistického predikátu, radikálního odklonu od výhradně naturalistického paradigmatu ke konvergenci technologie a přírody, přirozeného a uměle vytvořeného.

Posthumanistickou subjektivitu označuje Braidottiová jako afirmativní projekt materialistické imanence a vnímá ji jako možnost rekonstrukce člověka v současných podmínkách, nikoli jeho zánik nebo odmítnutí lidství. Argumentuje za nový mód existence na základě ontologické relationality a komplexních společenských výzev, avšak ne s univerzální platností: „Tato regenerace člověka však není jednostranná nebo univerzální, ale spíše situovaná, perspektivní, a proto vnitřně roztržistěná a potenciálně antagonistická.“⁷ Neopomíjí ani různorodé přístupy uvnitř posthumanistické teorie, např. transhumanistické zdokonalování, nicméně tvrdí, že většina má shodu na mezidruhově solidaritě.⁸ Kritická posthumanistická teorie zkoumá proměnu člověka, jeho vztahování se ke světu, zároveň analyzuje moc a způsoby jejího vlivu na naše vědění, způsoby produkce vědomostí, jejich účel a v konečném důsledku i to, kým jako posthumanistické subjekty jsme. Braidottiová apeluje na potřebu sociální imaginace vzhledem k novému typu sociálních vztahů mezi posthumanistickými subjekty – od humanistického subjektu „já“ k posthumanistickému subjektu „my“ – i na posthumanistický způsob produkce vědění reprezentované kritickými posthumanitními vědami.

Kritické posthumanitní vědy

Posthumanistické poznání a jeho produkce jsou podmíněny prostředím, ve kterém jsou tvořeny. Braidottiová se kriticky vztahuje k produkci poznání v globálním neoliberálním kapitalismu. Ten adresuje v *Posthuman Knowledge* několikrát, např. skrze akcelaracionistickou teorii zrychlení kapitalismu vedoucí k jeho zániku.⁹ Samotná posthumanistická teorie v pojetí Braidottiové je vždy politická, čerpá z intersekcionalní, dekoloniální, feministické teorie, a i samotný odklon od antropocentrismu – s člověkem jako hlavním hybate-

6 Což vidíme i na přístupech dalších reprezentantů nového materialismu, např. Grahama Harmana.

7 Z anglického: „This regeneration of man, however, is not one-sided or universal, but rather situated, perspectival, and therefore internally fragmented and potentially antagonistic.“ Braidotti, R., *Posthuman Knowledge*, c. d., s. 83.

8 Je tedy opět důležité zdůraznit, že se v této studii věnujeme především Braidottiové, jejímu chápání posthumanismu a přidružených problematik, byť jsou rozličnými teoretiky a teoretikami chápány různými způsoby, které sama Braidottiová v díle zmiňuje a respektuje.

9 Srnicek, N. – Williams, A., *Vynalézání budoucnosti: Postkapitalismus a svět bez práce*. Praha, Masarykova demokratická akademie 2020.

lem ve svém středu – je inherentně spojen s odklonem od tlaku na individualitu a produktivitu logiky pozdního kapitalismu.

Na základě kritického zhodnocení nabízí autorka kvalitativní kritéria kritických posthumanitních věd založená na transformaci stávajících struktur: supradisciplinaritu, nelineárnost, neziskovost, kritický odstup, materiální uchopitelnost, komunitnost, transverzalitu, důraz na generativní síly a afirmativní etiku.¹⁰ Staví proti sobě tzv. *hlavní* a *vedlejší* vědy, přičemž *vedlejší* splňují zmíněná kvalitativní kritéria a na rozdíl od *hlavních* jsou podfinancované a z podstaty se snaží o emancipaci vůči hierarchickým strukturám neoliberálního kapitalismu, znovuvytváření opomenutých vazeb i soustředění na marginalizované předměty výzkumu. To vše s vědomím komplexity, multidimenzionality za kolektivního křížení disciplín, označované jako supradisciplinarita a odkazující k postdisciplinaritě. Braidottiová tento projekt revitalizace humanitních věd pro posthumanistickou situaci přibližuje na konkrétních příkladech spojených s teoretickými principy posthumanistického poznání, které rozvádím níže.

Braidottiová tvrdí, že posthumanismus může poskytnout rámec pro řešení některých nejnaléhavějších globálních výzev, kterým lidstvo čelí, jako je změna klimatu, sociální nerovnost nebo technologický rozvoj, a pomoci rozvíjet inkluzivnější a udržitelnější způsoby života. Její posthumanismus není pouze vizí budoucnosti, naopak. Zaměřuje se na to, kým v současnosti jsme a kým se stáváme. Posthumanistická situace navazuje na kritiku evropského humanismu s cílem jeho reformulace. Jak jsem již uvedla výše, tato reformulace se vymezuje vůči antropocentrismu a zahrnuje do svých úvah člověka společně s ostatními ne-lidskými entitami a objekty, jako jsou zvířata, hmyz, rostliny a životní prostředí nebo technologie – dohromady tvořící posthumanistický subjekt.

Jiné než lidské entity a objekty byly a jsou zkoumány i současnou humanistickou metodologií, ať už se jedná o živou, neživou přírodu, nebo technologie, posthumanistickou premisu je však důležité držet na paměti a usilovat o kritické zhodnocení evropské tradice humanismu. Posthumanistické poznání proměňuje především zkoumající subjekt, jímž se stává rozmanité transverzální kolektivní „my“, citlivě a ohleduplně zacházející s předměty zkoumání. Zdůrazňuje přitom všudypřítomnou technologizaci ne-lidských entit a objektů, stejně jako technologizaci lidských entit.¹¹ Pro celistvý episteontologický rámec a efektivní produkci posthumanistického poznání

¹⁰ Braidotti, R., *Posthuman Knowledge*, c. d., s. 125.

¹¹ Braidottiová odkazuje například na Parikkovu teorii transformace *naturecultures* na *mediana-tures*, vznik mediálně-ekologického kontinua (viz mediální teorie Matthewa Fullera) utvářejícího obecnou ekologii (viz Erich Hörl) jako základ pro geologický a pozemský materialismus (viz Rosi Braidottiová, Jussi Parikka a John Protevi).

nestačí pouze redefinovat zkoumající a zkoumané, je nutné se zaměřit na konceptuální a metodologické nástroje.¹² V *Posthuman Knowledge* můžeme identifikovat tři teoretické principy posthumanistického poznání: touhu po dostatečném pochopení, odlišnou empirii¹³ a odnaučování se.¹⁴

Teoretické principy posthumanistického poznání

Pro kolektivní a mnohovrstevnaté subjekty nemusí být lehké zvědomování posthumanistického „my“ na rozdíl od individualistického „já“. Zvědomování popisuje Braidottiová v teoretickém principu jako touhu po dostatečném pochopení. Dostatečné pochopení má subjekty emancipovat i zvýšit jejich vůli jednat, což má vést k prožitku radosti a touze po dalším vědění. Vědění, prožitek i akt myšlení jsou limitované a je nutné k nim přistupovat kriticky, s vědomím vlastních privilegií, podmínek a s ohledem na všechny entity tvořící aliance a posthumanistické subjekty.¹⁵ Při odkazování na specifické příklady praxe se autorka obrací k umělecké praxi, jelikož kreativita a imaginace hrají důležitou roli v myšlení možného. Mnoho praktických příkladů najdeme mezi žánry literární tvorby, jakými jsou spekulativní fikce a vědecko-fantastická literatura, neméně reflektovaná je posthumanistická teorie v umělecké teorii jako posthumanistická estetika a najdeme i institucionalizaci posthumanismu v kurátorských praktikách. Nelze vynechat specifické metody a postupy spekulativního designu či architektonické tvorby.

Dalším teoretickým principem je odlišný přístup k empirii. Tento nárok vychází především z podmínky nového materialismu v posthumanistické teorii poznání. Na materiál musí být nahlíženo komplexně, tedy ve všech důsledcích a vztazích ke všem typům entit a prostředím. Inkluzivně pracuje s lidskými i ne-lidskými aktéry i objekty, zohledňuje nejbližší prostředí, stejně jako pozemskou a kosmickou úroveň.¹⁶ Nový materialismus nepracuje s pozitivismem přírodních věd – naopak, tato kulturní teorie, stejně jako přírodní vědy, je označena souhrnně humanismem.¹⁷ Zvolené metody musí být dostatečně kreativní, imaginativní, mnohovrstevnaté a nereduktivní, zároveň umožňovat zvědomění charakteristik posthumanistického subjektu. Jako praktickou ukázkou navazuje Braidottiová oborem *disability studies*. Tento obor efektivně aplikuje posthumanistickou teorii v praxi, a to

12 Braidotti, R., *Posthuman Knowledge*, c. d., s. 77.

13 Z anglického *a different empiricism*.

14 Z anglického *defamiliarisation*.

15 Braidotti, R., *Posthuman Knowledge*, c. d., s. 132.

16 Tamtéž, s. 135.

17 V díle Braidottiové později narazíme na tzv. kritické posthumanitní vědy.

díky důrazu na jiné¹⁸ s proměnou legislativy, etiky a konkrétních metod,¹⁹ a napomáhá tím proměně chápání humanity a humanismu.

Posledním z teoretických konceptů je odnaučování se, s nímž operuje feministická, postkoloniální a mnohé další teorie. Jedná se o proces, během kterého subjekt reformuluje fakta či skutečnosti, které pokládá za normativní, a kriticky zhodnotí i reprezentaci sebe samého. Je pedagogickým nástrojem užitečným pro odkrývání mocenských vztahů, zažitých antropocentrických reprezentací a privilegií, stejně jako revitalizaci sociální imaginace na úrovni individuální i kulturní. Konkrétním příkladem je posthumanistická pedagogika, využívající tento princip svébytně v širším kontextu pedagogických věd. Cílem implementace posthumanistické teorie do pedagogických postupů je adresovat současné společenské výzvy spojené s životním prostředím a technologickým pokrokem. Jedním z příkladů aplikace je dekonstrukce hierarchických pozic ve výuce, která otevírá prostor pro spolupráci, společnou tvorbu a i pro ne-lidské entity v pestré škále svých manifestací.

Vize posthumanistické univerzity

Vedle kritických posthumanistických věd a apelu na odlišný mód produkce poznání představuje Braidottiová koncept posthumanistické univerzity.²⁰ Ta má být nejen aplikací posthumanistické teorie a postupů, které zmiňuji výše, ale zdůrazňuje i signifikanci posthumanistické univerzity pro ochranu demokratické společnosti. Přibližuje nám z českého prostředí známou třetí roli univerzit, tedy, že mají být relevantními, silnými a semiautonomními aktéry ve veřejném prostoru a zastávat demokratické hodnoty. Vize této univerzity je založena na odmítnutí neoliberálního rámce fungování, tlaku na kvantitu na úkor kvality. Braidottiová apeluje na zpomalení akademické produkce, kolaboraci, odmítnutí zažitých disciplín a prostředí založené nikoli na kompetitivnosti, ale vzájemnosti. Více času na přemýšlení a reflexi podle ní není luxusem, ale nutnou podmínkou pro dostatečné kritické bádání i výuku. Tvrdí, že ruku v ruce s odmítnutím pozdního kapitalismu a jeho vlivů na akademickou produkci vědění i akademické prostředí obecně je nutné dbát na otevřenost univerzit ve smyslu jejich dopadů na bezprostřední blízkost.

Braidottiová přibližuje několik bodů, které mohou pomoci proměnit univerzity. Role a vnímání teorie jako abstraktních, nepodložených nebo nepodložitelných tvrzení jsou prvními z nich. Nabádá k práci s teorií jako kritickou kartografií s účelem tvorby nových konceptů a tyto teoretické koncepty ko-

18 Z anglického *others*.

19 Braidotti, R., *Posthuman Knowledge*, c. d., s. 138.

20 Tamtéž, s. 145.

munikovat napříč dalšími disciplínami i širokou veřejností jazykem, kterému jsou schopny porozumět.²¹ Podobně by měl být reformulován účel myslitelů současných, ale i minulých, především kanonických děl a autorů z posthumanistických pozic. Je nutné oddělit z kánonu patriarchální, etnocentrická a androcentrická díla o lidské výjimečnosti a participovat na kánonu vhodném pro novou imaginaci. Z epistemologického hlediska by mělo dle Braidottiové být upuštěno od kategorizace některých metod a předmětů výzkumu jako příliš aktivistických: „Feministické, genderové, queer, LGBTQ+ teorie, post- a dekoloniální studia, kritická rasová teorie, environmentální studia a ekokritika, studia zdravotního postižení, neomaterialismus a kritický posthumanismus jsou zásadními nástroji, které pomáhají řídit současné univerzitní studijní programy a výzkumnou agendu přes nástrahy posthumán- ní konvergence.“²²

Mezi dalšími body znovu zdůrazňuje nutnost spolupráce napříč disciplínami založenou na vzájemném respektu a zájmu na kolaboraci. Zapojuje i své rozlišení hlavních a vedlejších věd společně s odmítnutím kognitivního kapitalismu a nekoloniálních tendencí, tvůrčí potenciál by měl být vynaložen na proměny univerzitních struktur.

Závěrem

Ať už se jedná o kritické posthumanitní vědy, posthumanistické poznání, nebo posthumanistickou univerzitu, Braidottiová nabízí ambiciózní vize a teoretické koncepce, které doprovází příklady aplikací. Studie si klade za cíl představit posthumanistické poznání, jak je Braidottiová vykládá v díle *Posthuman Knowledge*. V první části jsem prezentovala koncept kritického posthumanismu, jeho východiska, a především posthumanistický subjekt, který je pro výklad a aplikaci posthumanistické teorie dle Braidottiové klíčový. Mnohovrstevnatý kolektiv, fungující na principu solidarity, rovnosti a respektu vůči všem dalším subjektům, transformuje normativní vnímání lidství a jeho nadřazenou pozici.

Při představení kritických posthumanitních věd uvádí tři teoretické principy: touhu po dostatečném pochopení, odlišnou empirii a odnaučování se. Uvažuje o nich ve vztahu k praktickým příkladům, kterých není napříč postdisciplinárním polem málo. Kritickým posthumanistickým prismatem přistupujeme například v pedagogické praxi skrze přístupy k dynamikám vy-

21 Tamtéž, s. 146.

22 Z anglického: „Feminist, gender, queer, LGBTQ+ theories, post- and de-colonial studies, critical race theory, environmental studies and eco-criticism, disability studies, neo-materialism, and Critical Posthumanism are crucial instruments to help steer the contemporary university curricula and research agenda across the pitfalls of the posthuman convergence.“ Tamtéž, s. 147.

učující–studující; v oblasti práva při obhajobě ne-lidských entit; v informatice jako celistvým komplexním problémem zdůrazňujícím materialitu technologií a dopad na životní prostředí při jejich vývoji a užívání apod.

Kritický posthumanismus je politickým projektem. Výzva k transformaci produkce vědění v podmínkách neoliberálního kapitalismu je výzvou strukturální i osobní. Tlak na produkci a profit se zrcadlí v akademické produkci jako každé jiné, a jelikož je to prostředí autorce blízké, v publikaci představuje i vizi posthumanistické univerzity založenou na zpomalení, postdisciplinaritě, relacionalitě, vzájemném respektu. Braidottiová je velmi specifickou filosofkou, která na rozdíl od jiných předkládá ucelený episteontologický rámec ve své teoretické komplexitě, snaží se ale i o překlad těchto abstraktních myšlenek do jazyka praktických manifestací, někdy se jedná téměř až o návod, jak na kritický posthumanismus v praxi. Představuje rámec, v němž můžeme objevovat nové konfigurace sociální imaginace a prozkoumávat obzory postantropocentrické společnosti pro solidární posthumanistické časy. Je však nutné poznamenat, že výše zmíněné koncepty jsou silně ovlivněny teorií a filosofií, jež Braidottiovou předchází.²³ Nejedná se o přelomové nebo snad originální myšlenky či vize, ale jejich kreativní a ambiciózní syntézu v koherentní celek.

Doporučená literatura

- Braidotti, R., *Posthuman Critical Theory. Journal of Posthuman Studies*, 1, 2017, No. 1, s. 9–25 [cit. 12. 4. 2023]. Dostupné z [www: https://doi.org/10.5325/jpoststud.1.1.0009](https://doi.org/10.5325/jpoststud.1.1.0009).
- Braidotti, R., *The Posthuman*. Cambridge, Polity Press 2013.
- De Landa, M., *Philosophy and Simulation: The Emergence of Synthetic Reason*. London, Bloomsbury Academic 2015.
- Ferrando, F., *Philosophical Posthumanism*. London–New York, Bloomsbury Academic 2020.
- Fullew, M., *Media Ecologies*. Cambridge, MIT Press 2005.
- Guattari, P.-F., *The Three Ecologies*. London, Continuum 2008.
- Haraway, D. J., *Manifestly Haraway*. Minneapolis, University of Minnesota Press 2016.
- Haraway, D. J., *The Companion Species Manifesto. Dogs, People and Significant Otherness*. Chicago, Prickly Paradigm Press 2003.

23 Považuje se za deleuziánku, čerpá ze Spinozy a mnoha současných filosofů a filosofek, teoretiků a teoretiček, které může čtenář najít mezi tituly doporučené literatury.

- Hörl, E. H., *General Ecology: The New Ecological Paradigm*. London–New York, Bloomsbury Academic 2017.
- Latour, B., *Politics of Nature*. Cambridge, Harvard University Press 2004.
- Parikka, J., *Genealogie médií*. Praha, Karolinum 2020.
- Protevi, J., *Deleuze and Geophilosophy*. Edinburgh, Edinburgh University Press 2004.